

Тақырыбы:

ТҮЙСІК

Жоспар

1.Кіріспе.

2.Негізгі бөлім.

2.1. Түйсіктің физиологиялық негіздері

2.2. Анализатор түрлері

2.3. Түйсіктер туралы жалпы ұғым

2.4. Түйсіктің заңдылықтары мен түрлері.

4.Пайдаланған әдебиеттер.

Тән сезіп, көзбен көрмек, бермек.

*Бесеуінен мұндағы ой істі сол мұрын
исі,*

*тіл дәмнен хабар алып, жақсы-
жаман әр тексермек.*

Шәкәрім Құдайбердіұлы

◎ **ТҮЙСІК** – сыртқы дүние заттары мен құбылыстарының жеке қасиеттерінің, сезім мүшелеріне тікелей әсер етуінен пайда болған мидағы бейнелер.

Түйсіктер

физиологиялық тұрғыдан келесі әрекет-қимылдарды іске асырады:

Бейнелейді;

- ❖ Заттар мен құбылыстардың негізгі сырттай белгілерін;
- ❖ Ішкі ағзалардың қалпын.
- ❖ Тітіркенуді қабылдаушы қызметін;
- ❖ Өткізуші орталыққа ұмтылған жүйке жолдарының қимылын;
- ❖ Талдағыштардың орталық ми қабығы бөліктеріндегі әрекетін.

- Түйсіктің физиологиялық негіздері күрделі комплекстерден тұрады. Оны И. П. Павлов **анализатор** дейді.

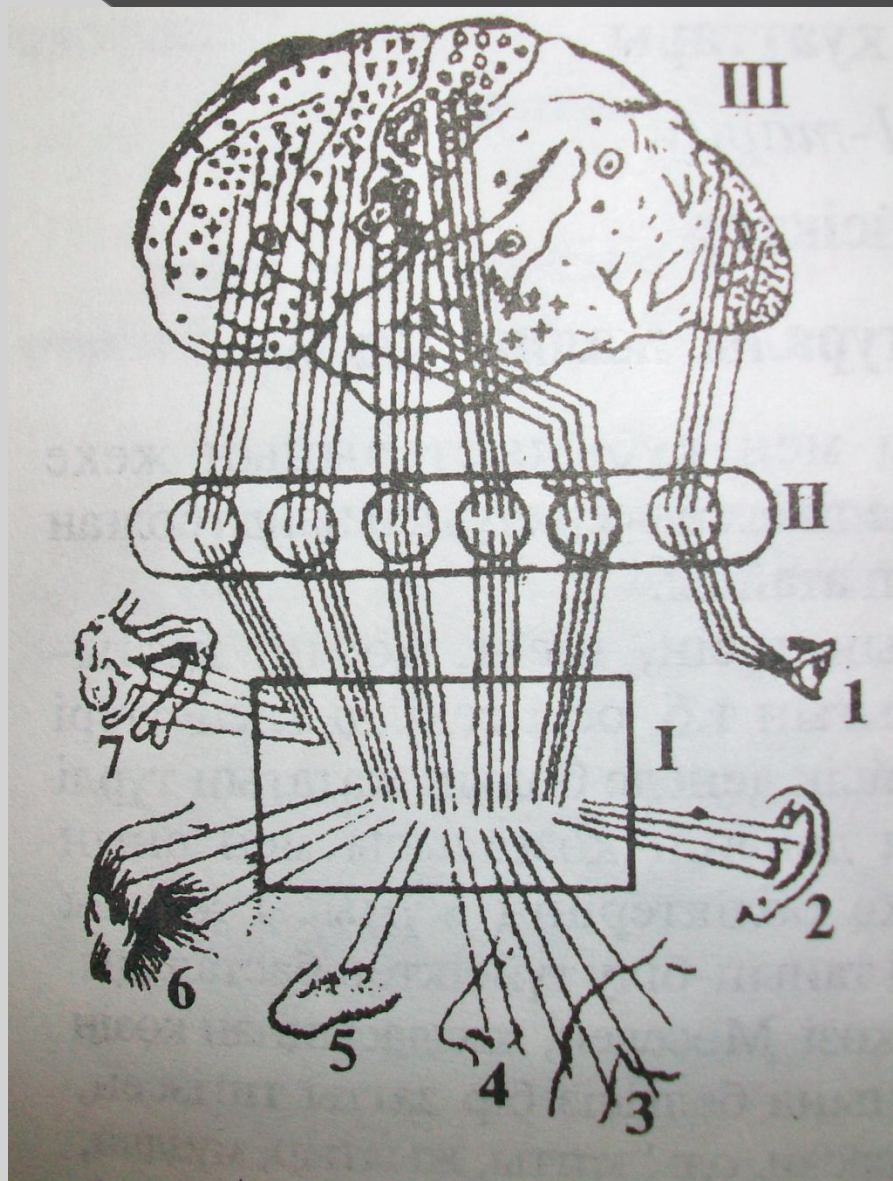

Әр анализатор 3 бөліктен тұрады.

1. ПЕРИФЕРИЯЛЫҚ – сезім мүшелері
(рецепторлар)

2. ӨТКІЗГІШ БӨЛІМ – рецепторларды тиісті
орталықтармен байланыстырып
отыратын афференттік және
эфференттік жолдар.

3. МИДАҒЫ ТҮРЛІ ЖҮЙКЕ ОРТАЛЫҚТАР.

Анализатордың орталық бөліктері:

- ..... - көру;
- 0000000 – тері;
- ⊖⊖⊖⊖ – иіс, дәм;
- — — — — - ҚОЗҒАЛЫС.

Анализатордың шеткі бөлігі:

- 1-көз; 2- құлақ; 3- тері;
- 4- иіс мүшесі; 5- дәм мүшесі;
- 6- бұлшық еттер мен сіңірлер;
- 7- ішкі органдар рецепторы.

Түйсіктер туралы жалпы ұғым

- А.Р. Лурия түйсікті екі принципке **жүйелік және генетикалық** түрлерін ашты.
- Түйсіктің **жүйелік жіктелмесінің**, негізін салған ағылшын физиологы Чаррльз Шеррингтон (1906). Түйсікті 3 негіггі типке бөлді
  1. Экстрорецепторлар;
  2. Интерорецепторлар;
  3. Пропреорецепторлар.

○ **Генетикалық** жіктемені ағылшын неврологы Х. Хэд салған.

1. Пропатикалық оған органикалық түйсіктер

(қарны ашу, шөлдеу т.с.с.)

2 . Эпикритикалық оған адамның негізгі түйсіктері жатады.

○ Б. М. Теплов түйсіктерді 2 топқа:

1. Экстрорецепторлар.

2. Интероцепторлар.

Ал пропреоцепторларды ішкі түйсіктер деп санады.

Түйсіктің заңдылықтары

```
graph TD; A[Түйсіктің заңдылықтары] --> B[Сезгіштік және табалдырық абсолюттік айырма]; A --> C[Сенсибилизация-сезгіштіктің артуы]; B --> D[Адаптация – біртіндеп бейімделу]; C --> E[Синестезия- сүйсіктердің қосарлана жүруі]; E --> F[Бір ізді образдар- аз уақытқы болса да түйсіктің өз күйінде қалуы];
```

Сезгіштік және
табалдырық
абсолюттік айырма

Адаптация –
біртіндеп
бейімделу

Сенсибилизация-
сезгіштіктің артуы

Синестезия- сүйсіктердің
қосарлана жүруі

Бір ізді образдар-
аз уақытқы болса
да түйсіктің өз күйінде
қалуы

Түйсіктің қасиеттері

Түйсіну
табалдырықтары

```
graph TD; A[Түйсіну табалдырықтары] --- B[Икемделу (адаптация)]; A --- C[Контраст]; A --- D[Бейне жалғасы]; A --- E[Сенсибилизация];
```

Икемделу
(адаптация)

Контраст

Бейне жалғасы

Сенсибилизация

Түйсіктің түрлері

<p>Экстрорецепторлар (сыртқы анализатор рецепторлары)</p>	<p>Көру, есту, иіс, дәм сезу, температуралық, тактильді.</p>
<p>Интерорецепторлар (Ішкі процестерге байланысты)</p>	<p>Ауыстыру, Теңдікті сезіну Жылдамдық байқау</p>
<p>Пропреорецепторлар (дененің кңістіктегі қалпы жөніндегі ақпараттармен қамтамасыз етеді)</p>	<p>Бұлшық ет, қозғалыстық</p>

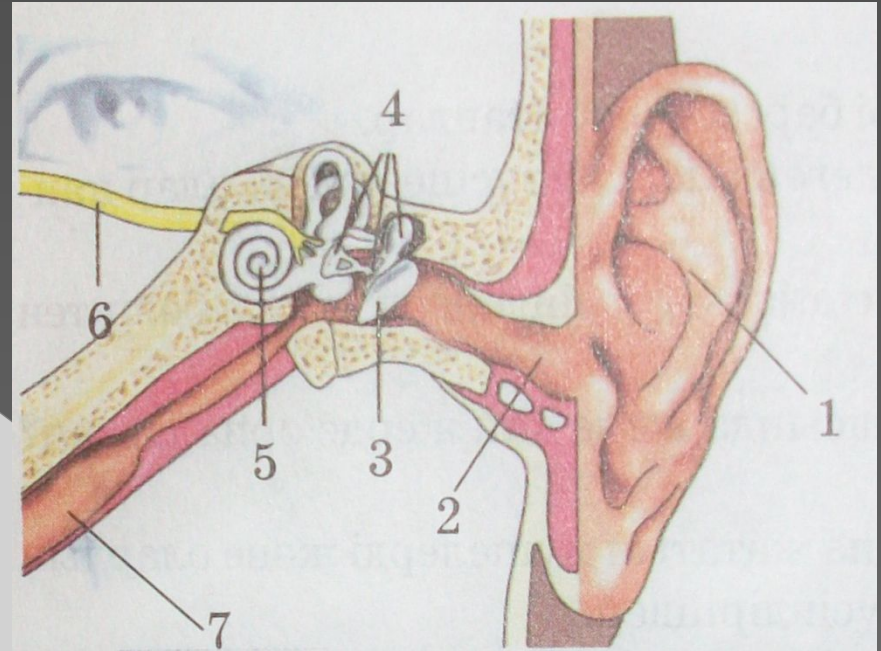
Көру түйсіктері

- Біздің көзімізге электромагнит толқындарының әсер етуінің нәтижесінде пайда болады.

Есту түйсіктері

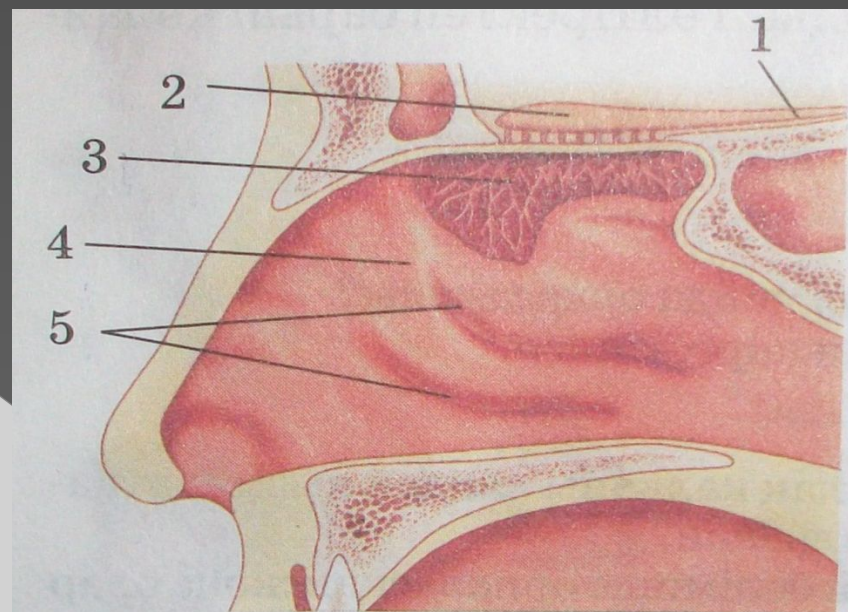
- Есту мүшесін тітіркендіретін ауа бөлшектерінің тербелістері – дыбыс толқындары.

31-сурет. Құлақтың құрылысы: 1 – құлақ қалқаны; 2 – сыртқы дыбыс жолы; 3 – дабыл жарғағы; 4 – дыбыс сүйекшелері; 5 – ұлулы дене; 6 – есту жүйкесі; 7 – есту түтігі

Иіс түсіктері

- Мұрын кеңсірігіндегі кілегей қабықтың клеткаларына түрлі химиялық заттардың әсер етуі нәтижесінде иіс түйсіктері пайда болады.

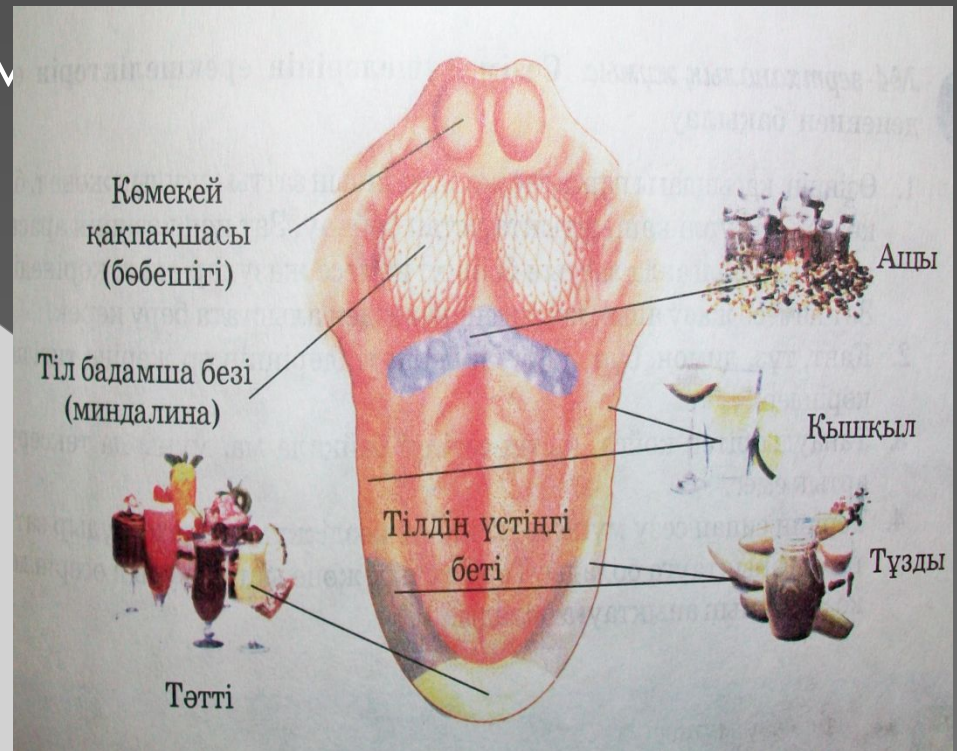

34 сурет. Мұрынның құрылысы.
1 – миға баратын иіс сезу жүйкесі; 2 – иіс сезу баданасы; 3 – жүйке талшықтары; 4 – мұрын қуысы (кеңсірік); 5 – мұрын қалқандары (раковины)

Дәм түйсіктері

- Дәм тіліміздегі дәм бүршіктері. Оны тітіркендіретін белгілі дәмі бар, суға ерігіш түрлі химиялық заттар.

○ Сипап сезу түйсіктері.

Пассив сипай сезу
тері түйсігі
түгелдей кіреді

Актив сипай сезу
Түйсігінің рецепторлары
қолында орналасқан

- Кинестезиялық түйсіктер дененің жеке мүшелерінің бір күйдегі қалпын, қозғалысын білдіреді.
- Тең басу түйсіктері.
- Вибрациялық түйсіктер.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Қ.Б. Жарықбаев. “Психология негіздері” –Алматы,2005.
2. С. Бап –Баба. “Психология”-Алматы, 2005.
3. К.С. Жумасова “ Психология” – Алматы.
4. Р.С. Немов ,Психолгия: Учеб. Для студ. Высш. Пед. Заведений: В3 кн.